

ЩОДО ЕЛЕМЕНТІВ ПРАВОВОГО СТИЛЮ УКРАЇНСЬКОГО І РОСІЙСЬКОГО ПРАВА¹

У. БАТЛЕР

*доктор юридичних наук, професор,
іноземний член НАН України,
член-кореспондент Міжнародної академії
порівняльного права,
екстраординарний професор права
(Університет штату Пенсильванія),
почесний професор порівняльного права
(Лондонський університетський коледж)
(м. Карлайл)*

Як юриста у сфері міжнародного і порівняльного права, який спеціалізується на правових системах країн колишнього Радянського Союзу, нині відомих як правові системи країн СНД (незважаючи на те, що не всі колишні радянські республіки мають повне членство в СНД), мене часто запитували, що відрізняє ці правові системи від інших. Чи є ці правові системи частиною єдиної сім'ї, чи вони відокремились від радянської правової традиції і пішли кожна своїм шляхом? Чи є вони нині частиною романо-германської сім'ї або були нею раніше, чи вони є частиною окремої правової традиції, вже не радянської, але ще й не континентальної (чи вже ніколи нею не стануть) [1]?

Один з елементів «правового стилю», характерний, зокрема, для України і Росії, але також присутній у правових системах інших країн СНД, як зазначали К. Цвайгерт та Х. Кьотц [2, с. 63–76], полягає, на нашу думку, у ролі, відведених у цих правових системах для академіка і, меншою мірою, професора або, загалом, вченого-юриста. Акцентуючи увагу на цьому аспекті українського та російського права, ми назвали ці правові системи «академічними», маючи на увазі, що академік і професор, як правило, визнаються найвищими і найпрестижнішими постатями в юридичній професії (на відміну від англо-американської практики, де найбільшою повагою користуються судді).

Окрім глибокої поваги до зовнішніх символів поглибленого навчання та наукових знань, у правових системах СНД (і деякою мірою Центральної Європи) на постать академіка розрахована низка інституційних механізмів та практик. Академії наук Росії та України від свого заснування користуються державною фінансовою підтримкою і спрямовані на фундаментальні теоретичні дослідження у всіх обраних ними галузях. Це свідчить про інституційну відданість держави «чистій» науці у природничій, суспільній і гуманітарній сферах на рівні, невідомому в західному світі. Хоча академії наук за межами Москви і Києва ніколи не отримували настільки суттєвого фінансування, вони були сформовані за тією ж моделлю і продовжують користуватися більшою чи

¹ Переклад з англійської мови О. Кресіна.

меншою підтримкою. Обрання дійсним членом чи членом-кореспондентом Академії, отже, є виявом особливого визнання досягнень і перспектив.

Звання професора в цих юрисдикціях присвоюється державними атестаційними органами. Це відбувається незалежно від конкретного вищого навчального закладу і зберігається на все життя, або й посмертно. При присвоєнні звання професора враховується ряд факторів, головним з яких є наявність нижчого і/або вищого докторського ступеня, відомого у всіх країнах СНД як «кандидат» чи «доктор» юридичних наук відповідно. Юристи-практики теж часто мають один або обидва наукові ступені; адвокатура в кожній країні СНД регулярно оновлює дані про кількість адвокатів, які одержали такі ступені. Від кандидата на призначення чи обрання суддею до вищих судів зазвичай очікується наявність одного або обох ступенів, незважаючи на те, чи є це обов'язковою вимогою. Для призначення на вищі посади в системі юридичної освіти країн СНД наявність кандидатського ступеня є обов'язковою, а докторського — бажаною.

При цьому підході до академічних відзнак в правовій науці, про які свідчать процес публікації досліджень та присвоєння вчених ступенів, на наш погляд, імпліцитною є спадщина радянської епохи, — думка про те, що вища освіта створює «спеціаліста» у певній галузі. Практично не зазнав змін погляд, що отримання «диплома», або першого ступеня, як підсумок п'ятирічного курсу вивчення права, надає кваліфікацію, достатню для того, щоб претендувати на посаду «юриста». Лише останнім часом у деяких галузях юридичної професії почали вимагати більшого (наприклад, щоб стати адвокатом, необхідними є складання письмового іспиту та наявність досвіду роботи). Досвід або складання додаткових іспитів не є необхідними, наприклад, щоб зайняти посаду юрисконсульта — на сьогодні найбільш численну серед усіх юридичних посад у СНД. Більші вимоги висуваються при обранні чи призначенні суддів, але це порівняно недавня новація в рамках пострадянських правових реформ; у минулому ситуація була іншою і навіть наявність вищої юридичної освіти не вважалася необхідною. Для призначення на посаду в органах прокуратури або в правоохоронних органах достатньою є наявність диплому про вищу юридичну освіту.

На нашу думку, в цьому зберігається наступництво від радянських часів, у які завданням ВНЗ вважалася створення «спеціаліста», здатність якого займати відповідальну посаду в національній економіці була підтверджена його університетським дипломом, а готовність посісти більш високу посаду в правовій системі та/або системі освіти була підтверджена ступенем кандидата або доктора наук. Загалом, у правових системах країн СНД зв'язок між академічними досягненнями, вимірюваними присвоєною університетом кваліфікацією та очікуваною професійною компетентністю юриста має більш безпосередній характер, ніж у англо-американських та континентальних правових системах. Постаті академіка і професора є свідченням і наслідком такого зв'язку.

Натомість від кандидата у члени Верховного суду США наукового ступеня у галузі права не очікують. Для британської судової системи він є рідкісним явищем, хоч і не винятком. Наукові дослідження навряд чи будуть перешкодою для просування на вищі судові посади в Сполученому Королівстві, але й не допоможуть. У США вимоги до призначення на вищі судові посади такі, що публікаціям ученого може бути надано політичного характеру, і в будь-якому разі їх не пов'язують з формальним присудженням академічних звань, які, в

свою чергу, в цілому не відіграють значної ролі у юридичній професії — судовій системі, системі вищої освіти, юридичній практиці.

Вибори до Британської академії відкриті для юристів, але сама Академія бере мінімальну участь у фундаментальних дослідженнях і, за великим рахунком, не відіграє значної ролі у фінансуванні досліджень будь-якого роду, хоча може надавати гранти для індивідуальних проєктів. У Британській академії немає науково-дослідних інститутів, схожих на Інститут держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України або науково-дослідної установи, схожої на Національну академію правових наук України. Не існує нічого подібного в юридичній сфері і в США.

Що стосується посади професора, в Англії вона є свідченням найбільшого визнання юриста. Проте вона пов'язана з університетом, який її присудив, і не розглядається окремо від нього. У США термін «професор» став настільки девальвованим, що втратив своє значення.

Домінування академіка і професора у правових системах СНД зумовлює ключову роль теорії права в системі юридичної освіти та у законотворчій діяльності. У системі юридичної освіти кафедра теорії держави і права часто є провідною на юридичному факультеті; предметна сфера цієї кафедри вважається фундаментальною, такою, що лежить в основі всіх інших навчальних дисциплін, кожна з яких спирається на свої теоретичні підстави. Так само для України та Росії є звичним залучення законодавцем академіків і професорів до розробки програм правових реформ, концепцій законодавчих актів або підготовки та оцінки проєктів нормативно-правових актів. Проєкти програм і нормативних актів не вважаються «довершеними», доки їх не буде переглянуто і піддано критичній оцінці ученими-юристами. Щойно кодекси чи важливі закони прийнято, академіки і професори стають авторами ґрунтовних коментарів до них. Усі ці функції і види діяльності надають академікам, професорам, ученим-правознавцям загалом центральну роль у формуванні та застосуванні правової доктрини у правотворчій, правозастосовній і правоохоронній діяльності, що, на мою думку, взагалі неприйнятне для англо-американських і західноєвропейських континентальних правових систем.

Отже, в цілому академік і професор в рамках правової системи СНД продовжують і в пострадянський період займати центральне місце, що відрізняє їх як дійових осіб у цих правових системах від аналогічних суб'єктів, якщо їх можна називати такими, в англо-американських і західноєвропейських континентальних правових системах. Загалом це становить елемент правового стилю, що відрізняє правові системи країн СНД від інших.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Butler W. E.* Russian Law. — 3rd ed. — Oxford : Oxford University Press, 2009.
2. *Zweiger K., Kötz H.* An Introduction to Comparative Law / transl. by T. Weir. — 2nd ed. — Oxford : Clarendon Press, 1992.